

İŞÂRÎ TEFSİRLERDE KADIN İMGESİ: İBN ACİBE TEFSİRİ ÖRNEĞİ

The Image of Woman in Ishâri Tafsirs: The Example of Ibn 'Ajība Tafsir

Abdurrahim KAPLAN

Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana-
bilim Dalı, Mardin, Türkiye.

Assoc. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir, Mardin, Turkey.
nureyn47@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6259-0726

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09 Mart / March 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Haziran / June 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2023

Cilt / Volume: 23 Sayfa/Pages: 15-44

Atf / Citation: Kaplan, Abdurrahim. "İşârî Tefsirlerde Kadın İmgesi: İbn Acibe Tefsiri Örneği [The Image of Woman in Ishâri Tafsirs: The Example of Ibn 'Ajība Tafsir]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]* 23 (Haziran / June 2023): 15-44

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1262446>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyuldu-
ğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scien-
tific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all
the sources used have been properly cited (**Abdurrahim KAPLAN**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edil-
di. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Nüzül gayesi insanları hidayete sevk etmek olan Kur'an, her konuda İslam'ın ilk ve en temel kaynağıdır. Kur'an'ın anlaşılması kâinatın, hayrın, güzelliğin ve erdemin anlaşılması anlamına gelmektedir. Toplumsal inşa ve ihyâyı gaye edinen Kur'an, insanı merkeze almakta ve onun yararına olan konuları işlemektedir. İnsanı bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden, bu ikisinden de birçok erkek ve kadın üretilen Allah, birçok ayette erkek ve kadınlardan bahsetmektedir. Toplumsal rolleri ve önemleri sebebiyle Kur'an'da kendilerinden çokça bahsedilen kadınlar, toplumsal hayatın temelini oluşturmaktadır. Kadınların isimleriyle müsemma bir süre olması, farklı ayetlerde zikredilmeleri müfessirlerin dikkatini birçok yönden çekmiştir. Böylece aile ve toplumdaki rolleri gibi birçok husus araştırılmış, onlarla ilgili farklı yorum ve açıklamalar yapılmıştır. Tarihî süreç içerisinde ayetlerle ilgili yorum biçimi değişmekle beraber bir o kadar da çeşitlenmiştir. Bu yöntemlerden biri de tasavvufi/işârî yorumlama biçimidir. Çalışmamıza konu olan eser de rivayet, dirayet ve işârî yöntemle kaleme alınmış bir eserdir. Eserin müellifi Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî (ö. 1224/1809), XVIII. yüzyılın önde gelen tasavvuf erbabındandır. Onun en meşhur eseri *el-Bahrü'l-medîd fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd* olup zâhirî ve bâtinî yorumları ihtiva eden fakat daha çok işârî yöntemle kaleme alınmış bir eserdir. Tefsirinde birçok ayeti bâtinî yönüyle açıklayan İbn Acîbe, kadınlarla ilgili ayetleri de bu minvalde yorumlamış, böylece diğer müfessirlerden farklı bir yol takip etmiştir. Bu bağlamda müellifin kadınlarla ilgili ayetleri nasıl ve ne şekilde yorumladığı tarafımızca merak edilmiş ve araştırmaya değer bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İşârî Tefsir, İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, Kadın.

Abstract

The Qur'an, whose aim is to guide people to the right path, is the first and most basic source of Islam in every subject. Understanding the Qur'an means understanding the universe, goodness, beauty and virtue. The Qur'an, which aims at social construction and revival, puts the human being at the centre and deals with the issues that benefit him. Allah, who created man from a single soul, made his wife out of him, and produced and spread many men and women from these two, speaks of them in many verses. Women, who are mentioned a lot in the Qur'an due to their social roles and importance, form the basis of social life. The fact that there is a surah named "Women", and that they are mentioned in different verses attracted the attention of commentators in many ways. Thus, many issues such as family and their roles in society were investigated, and different interpretations and explanations were made about them. Although the interpretation of the verses has changed in the historical process, it has also diversified. One of these methods is the Sufi/Ishârî interpretation style. The work that is the subject of our study is also a work that was written with the method of narration/wisdom and Ishârî. The author of the work, Ahmed Ibn 'Ajîbaal-Ḥasanî (d. 1224/1809) is one of the leading Sufi connoisseurs of the 18th century. His most famous work is *al-Bahr al-madîd fi tafsîr al-Qur'ân-al-majîd* and it is a work that contains both exoteric and esoteric interpretations but is mostly written with the Ishârî method. Explaining many verses in his tafsîr with their esoteric aspects, Ibn 'Ajîba interpreted the verses about women in this way, so he followed a different path from other commentators. In this context, we were wondering how and in what way the author interpreted the verses about women, and it was found worthy of research.

Keywords: Tafsîr, Ishârî Tafsîr, Ibn 'Ajîba, Bahr al-Madîd, Woman.

Giriş

Allah'a kulluk gayesiyle yaratılan insan başıboş bırakılmamış, kendisine birtakım sorumluluklar verilmiştir. Nüzûlünden günümüze kadar vahiy geleneğinin bir devamı olan Kur'ân her dönemde anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.¹ Allah tarafından, anlaşılması ve kendisiyle amel edilmesi amacıyla indirilen Kur'ân evvela Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tefsir edilmiş, daha sonra bu faaliyet sahabe, tabiin ve diğer âlimler tarafından dönemin şartlarına ve yaşanan gelişmelere bağlı olarak farklı yaklaşım ve metotlarla sürdürülerek çok sayıda ve farklı dillerde eserler ortaya konmuştur.²

İlahi rızaya uygun bir hayat yaşaması için insanlığa peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. İlahi dinler esas alındığında ilk ailenin Hz. Âdem ve eşi Havvâ tarafından inşa edildiği görülmektedir. Sonraki dönemlerde çocuklarının çoğalmasıyla aile kurumu genişleyip çeşitli şubelere ayrılmıştır. Aile kurumunun tesisinde önemli rol üstlenen kadın, tarihin her döneminde araştırma konusu olmuş, onunla ilgili ciltler dolusu kitaplar yazılmıştır. Tarih boyunca kadının aile, toplumsal alandaki statüsü ve önemi birçok defa görmezden gelinmiş, onu küçük düşürecek davranışlara maruz bırakılmıştır. Kadın, Hint düşüncesinde kötü bir yaratık olarak görülmüş her türlü haktan mahrum bırakılmıştır. Eski İsrail düşüncesinde erkekler her sabah “Ezeli ilahımız bizi kadın yaratmadığın için sana hamd olsun.”³ şeklinde dua etmiştir. Bir zamanlar eski Çin’de kadına isim verilmemiş; 1, 2, 3 şeklinde sayı ile çağrılmıştır.⁴ Cahiliye döneminde ise kız çocukları diri diri toprağa gömülmüş kendilerine hiçbir değer verilmemiştir. Kız çocuğu doğurmak anne için bir utanç, baba için toplumdan kaçış sebebi olarak görülmüştür. Kur'ân, cahiliye dönemindeki kadın imgesini ortaya koymak için kız babası olan erkeklerin psikolojik hallerini şöyle haber vermiştir: “Onlar-

¹ Mustafa Yıldız, “Tâhir b. Âşûr’un et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde Klasik İsrâiliyata Yaklaşımlar”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 50.

² Mehmet Fatih Dede, *Abdülhâdî el-Araşkî'nin “Tefsîru Süreti Lokmân” Adlı Eseri Bağlamında Tefsir İlminin Temel Kaynakları Olarak Kur'an ve Hadis* (İstanbul: Sonçağ Yayınları, 2021), 501.

³ Esin Çelebi Bayru, “Mevlânâ ve İnsan”, *Tarihte Kadına Bakış ve Mevlevilikte Kadın*, ed. Mehmet Şeker vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 91-92.

⁴ Bayru, *Tarihte Kadına Bakış ve Mevlevilikte Kadın*, 92-95.

dan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı haktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”⁵ Arapların kız çocuklarına yönelik vahşeti rızık endişesi ve sonraki yıllarda kötü yola düşme korkusu olarak yorumlanmıştır.⁶ Bu vahşetin sadece yoksul Araplarla sınırlı kalmaması peş peşe üç erkek çocuğu ölen zengin Zühre b. Kilâb gibi şahısların da kızlarını diri diri toprağa gömmüş olması bu vahşetin sadece rızık endişesiyle yapılmadığını göstermiştir.⁷ İslam diniyle beraber kadına yönelik bu vahşet son bulmuş, kadına verilmesi gereken statü ve görev “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanımız, O’ndan en çok korkanımızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır”⁸ ayeti ile tevdi edilmiştir. Böylece kadın bir insan olarak mükellef sayılmış, yapacağı iyi ve kötü her davranıştan sorumlu olacağı haberi verilmiştir.⁹ İslam, kadına özel bir önem vermiş, toplumsal alandaki statüsü, hakları ve sorumlulukları için gerekli önlemleri Kur’ân ve sünnetle güvence altına almıştır.¹⁰

Tarih boyunca Kur’ân’da yer alan ayetler müfessirler tarafından yorumlanmış, ayetlerin anlaşılması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Tefsir ekollerinin ortaya çıkmasıyla beraber yorumlama biçimi farklılaşmış, böylece her ekol/fırka yorumlamayı kendi düşüncesine uyarlayarak açıklama cihetine gitmiştir.¹¹ Bu fırkalardan biri de “İlk anda akla gelmeyen ancak tefekkürle ayetin gizli bir işaretinden sülûk erbabının kal-

⁵ *Kurân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2014), en-Nahl 16/58-59.

⁶ Emel Aktaş, “Cahiliyede ve İslâm’da Kadının Durumu”, *Mehir Dergisi* 2/1 (Haziran 1998), 116.

⁷ Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1991), 29.

⁸ el-Hucurât 49/13.

⁹ Aktaş, *Cahiliyede ve İslâm’da Kadının Durumu*, 116.

¹⁰ Buna rağmen İslam karşıtları Müslümanları kadın konusu üzerinden sürekli tenkit etmeye çalışmışlardır. Bu durum müfessirleri kadını merkeze alan ayetler üzerinde hassasiyetle durmaya yöneltmiştir. Mustafa Yıldız, “Tefsir Müktesebatında Kültürel Dokunun Yoruma Etkisi”, *Teoloji ve Antropoloji Perspektifinden Din ve Kültür İlişkisi -II-*, ed. Abdulvasıf Eraslan-İsmet Tunç (Ankara: Eskiye Yayınları, 2022), 92.

¹¹ Bu bağlamda bk. Murat Oral, “Selefin ve Halefin Tevil Yaklaşımları ve Bununun Tefsire Yansımaları”, *Antakiyat* 5/1 (Haziran 2022), 25-53.

bine doğan manaların muktezasınca yapılan tevil ve tefsir”¹² tanımını esas alan işârî tefsir ekolünün temsilcileridir. Tefsir tarihine baktığımızda tefsir ekolleri arasında en dikkat çeken, aynı zamanda ihtilaflara da konu olan ekollerden birinin de işârî tefsir ekolü olduğunu söyleyebiliriz.¹³ İşârî tefsir, sülûk erbabına açılan zâhir manadan kopmadan bazı gizli anlam ve işaretlerle Kur’ân’ın tefsir edilmesi olup, sûfinin öncel fikirlerinden bağımsız ancak bulunmuş olduğu makama göre kalbine doğan ilham ve işaretler olarak tarif edilebilir.¹⁴ Tefsir ilminde tasavvufun ayrı bir yeri ve tesiri vardır. Çünkü tefsir bir nevi tasavvufun da temelini oluşturan inceleme, araştırma ve yorumlama ilmidir.¹⁵ İşârî tefsir hareketini farklı kılan temel düşünce, ayetleri zâhirî mana ile sınırlamanın doğru olmayacağı düşüncesidir.¹⁶ Bu düşünceye sahip olup bunu tefsirinde uygulayanlardan biri de İbn Acîbe’dir. *el-Baḥru’l-medîd fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-mecîd* adlı eserde kadınlarla ilgili ayetlere yüklenen işârî manalar ve bu ayetlere yaklaşım çalışmamızın temel hedefidir.

1. İbn Acîbe Tefsirinde Kadınlarla İlgili Ayetlerin Yorumlanması

1.1. Kadının Yarattığı

İnsanın yaratılış serüveni Kur’ân ve hadislerde yer alan konulardandır. İnsan (Âdem) diğer canlılardan farklı olarak topraktan yaratılmış, daha sonra şekillenerek insan hüviyetine kavuşmuştur. Kur’ân konuyla ilgili olarak şöyle bilgi vermektedir: “*Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfeye haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemikle-*

¹² Vehbi Karakaş, “Alüsi’nin Rûhu’l-Meânî’sinde İşârî Tefsir”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2013), 47-63.

¹³ Mehmet Fatih Dede, *Nîmetullah b. Mahmûd en-Nahcuvânî ve Asr Süresi Bağlamında Tefsirinin İşârî Yönü* (İstanbul: Hiper Yayınları, 2021), 161.

¹⁴ Muhammed Abdu’l-Azîm ez-Zürkânî, *Menâhîlu’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1996), 2/66.

¹⁵ Ali Akpınar, “İşârî Tefsir ve Kuşeyrî’nin Besmele Tefsiri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002), 54.

¹⁶ Yunus Emre Gördük, “İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtunî Yorumdan Farkı”, *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 15.

re (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp yaranların en güzeli olan Allah pek yücedir.”¹⁷ Ayette geçen “sülâle” kavramı bulanıklığın içinden çıkan şey olup “öz” anlamına gelmektedir.¹⁸ Allah, insanı çamurdan süzerek yaratmıştır.¹⁹ Süzme çamurun insana dönüşmesi, onun hayvandan farklı olmasını sağlayan ilahi soluktur. Kur’ân-ı Kerîm, rahme yerleşmiş bu spermayı insanın varoluşunun evrelerinden biri, varlığı itibarıyla insanın varlığının bir uzantısı olarak ifade etmektedir.²⁰ Nitekim ilk insanın yaratılışından sonra Âdem’e eş olacak kadını da ondan yaratmıştır. Konuyla ilgili ayet şöyledir: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretip yayan Rabbinizden sakının. Adımı kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğumuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”²¹ Geleneksel değerlendirmede insanlığın yaratılış kavramına etkisi olan paradigma doğrultusunda ilk örnek, kadının yani Havvâ’nın Âdem’den yaratıldığıdır.²² O, insanı, tek bir can olan Âdem’den yarattı. Onun kaburgalarının birinden de eşi Havvâ’yı yarattı. Her ikisi de buna göre tek cinstir ve aynı tabiata sahiptir.²³ O ikisinden de birçok erkek ve kadın meydana getirip dünyaya yaydı. Allah, bu ayetle bütün insanları tek bir kişiden yaratanın, yalnızca kendisi olduğunu beyan etmiş ve insanlara ilk yaratılışlarını hatırlatmıştır. Böylece tek bir ana ve babadan geldiklerini bilen insanlar, birbirlerine daha insafli ve daha merhametli davranma gereği duymuş olurlar.²⁴ İbn Acîbe, kadının ve erkeğin bir tek nefisten yaratıldığına birtakım hik-

¹⁷ el-Mü’minûn 23/12-14.

¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *Tefsirü’l-kebir (Mefâtihu’l-gayb)* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, 1420), 23/264.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1995), 12/108.

²⁰ Seyyid Kutub, *Fi zilâli’l-Kur’ân*, çev. İ. Hakkı Şengüler - M. Emin Saraç - Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 10/306.

²¹ en-Nisâ 4/1.

²² Sadık Kılıç, “Kadın Erkeğin Kaburga Kemigine İndirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir!..”, *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 7.

²³ Vehbe b. Mustafa Zuhaylî, *Tefsiru’l-Münir* (Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1418), 18/16.

²⁴ Ebû Cafer İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi te’vili âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 7/512; Râzî, *Tefsirü’l-kebir*, 9/475.

metler barındırdığını, birçok müfessir gibi²⁵ Havvâ'nın Hz. Âdem'in sol kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade etmektedir. Ondan sonra kadınlar erkeklerin sulbundan yaratılmıştır. Bu tarz bir yaratılış bir şeyin kendi parçasından veya cinsinden huzur duyması şeklindeki oluşan sükûn ve huzur şeklidir. Başka bir cinsten değil de insanın şekil ve cinsinden onlar için eşler yaratması onun kudretinin delillerindedir. Çünkü iki şey aynı cinsten olunca aralarında kaynaşma, sevgi ve sükûn olur. Farklı cinsler arasında ise birbirine karşı nefret oluşur.²⁶ İbn Acîbe'ye göre Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması, beraberinde birtakım sıkıntıları da getirmiştir. Nitekim Hz. Âdem'in onunla sükûn bulması ve meşgul olması onu hakikatle muhatap olmaktan gafil bırakmış, böylece yasak ağaçtan yeme olayını başlarına getirmiştir. Allah'tan başka biriyle sükûn bulmak isteyen bu huzur ve sükûnun onun için bir bela ve imtihan olabileceğini ve böylece kendisini marifet cennetinden çıkaracağını ifade eder.²⁷ İbn Acîbe'nin bu yaklaşımı yasak ağaçtan yemeye sebep olan şahsın Hz. Havvâ olduğu görüşünü savunduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili israilî rivayetleri nakleden müellif, Hz. Âdem'in Havvâ'ya meyletmesinin beraberinde bazı sorunları oluşturduğunu da ifade etmiştir.²⁸ İbn Acîbe'nin bu minvalde görüş ifade etmesi kadını suça meylettiren bir imge olarak gördüğüne delil olarak kabul edilebilir. Birçok ayeti bâtinî yönden açıklayan İbn Acîbe, "Allah sizin için kendi cinsinizden eşler yarattı."²⁹ ayetini de bu yönden değerlendirmiştir. Ona göre Allah, manevi ilimlerin bereke-

²⁵ Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in bir cüzünden yaratıldığı görüşü Zemahşerî, Elmalılı gibi birçok müfessir tarafından dile getirilmektedir. Konuyla ilgili bk. Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîrû'l-keşşâf 'an hakâiki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücihi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1408), 3/178; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 1/158. Ancak bu görüşte olmayanlar arasında Fahreddin er-Râzî gibi müfessirler de vardır. Ona göre kadın Âdem'in kaburgasından değil yaratıldığı özden yaratılmıştır. Bk. Râzî, *Tefsîrû'l-kebîr*, 9/476. Çağdaş müfessirlerden İzzet Derveze de insanların tek bir özden yaratıldığını, bu sebeple Havvâ'nın Âdem'in herhangi bir uzvundan değil de Âdem'in yaratıldığı gibi yaratıldığını söylemektedir. Bk. İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadis tertibü's-süver hasebe'n-nüzûl* (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000), 8/10.

²⁶ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Mehdi el-Hasanî el-Fâsi İbn Acîbe, *el-Bahrû'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân (Kâhire: y.y., 1997), 4/332.

²⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrû'l-medîd*, 2/292.

²⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrû'l-medîd*, 2/293.

²⁹ en-Nahl 16/72.

tiyle insan için manevi evlatlar yarattı. Bu evlatlar talebe mesabesinde olup ilimleri alıp taşıma vazifesi görürler. Bu evlatlardan da aynı görevi sürdürecektir. İnsanın hoş nimetlerle rızıklandırıldığı ve ariflerin beyan ve tespitine göre bu nimetin marifetin tadı, amel sahiplerine göre ise taatlerin tadı olduğunu savunur. Böylece o, yaratılış ile ilgili ayeti bâtinî yönden ele almış ve bunu ilim olarak yorumlamıştır.³⁰ İbn Acîbe'ye göre Allah, Âdem'in zürriyetini zerrelere halinde sırtından çıkardı. Sonra ondan Havvâ'yı yarattı. Onda üç büyük ilahi kudreti ispat eden delil var etti. Bunlar; Hz. Âdem'in babasız ve annesiz, Hz. Havvâ'nın Hz. Âdem'in iki kısa kaburga kemiğinden yaratılması ve ikisinden sayısız insanın meydana gelmesidir.³¹ Bu konuda birtakım görüşlerin ortaya atılmasına sebebiyet veren "Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz. Zira kadın kısmı kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır. Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan, yine eğri kalır. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz."³² şeklindeki rivayet edilen hadistir. Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu husus kadınlara ülfet ve şefkatle yaklaşılması gerektiğidir. Aksi takdirde Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburgasından yaratıldığı görüşünün ön plana çıkarılması kadının biyolojik özgünlüğünün, psikolojik biricik kırılma noktasının göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir. Buradan anlaşılması gereken kaburganın kırılma noktası ve nazikliği olmalıdır. Kadın kaburga kemiğine indirgenecek kadar önemsiz ve ikincil bir fenomen de değildir.³³

1.2. Kadının Eşitliği

Tarih boyunca insan, ontolojik yönüyle araştırılmaya ve anlaşılma-ya çalışılmıştır. Ancak insanı anlamak ona bahsedilen özellikleri ayrı ayrı tanımakla mümkündür.³⁴ En güzel surette yaratılan insan, Allah'ın

³⁰ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 3/147.

³¹ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/52.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1434/2013), "Enbiyâ", 1 (No. 115).

³³ Kılıç, "Kadın Erkeğin Kaburga Kemiğine İndirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir!..", 7.

³⁴ Abdurrahim Kaplan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İnsan Aldatan Duygu ve Davranışlar* (İstanbul: Kitap

yeryüzündeki halifesi olarak da tayin edilmiştir.³⁵ Allah'a kulluk gayesiyle yaratılan insan başıboş bırakılmamış kendisine birtakım sorumluluklar verilmiştir. Bunları yerine getirebilmek için Allah, ona kendi ruhundan üflemiş, işlerinin kolaylaşması için de ona bir eş yaratmıştır. Konu ile ilgili, “*Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun (varlığının) delillerindedir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*”³⁶ ayetinden de anlaşılacağı üzere eşler arasında oluşan sevgi, merhamet, yakınlık ve uyum eşlerin aynı türden yaratılmış olması sebebiyledir.³⁷ Başka bir ayette, “*Nefsani arzulara... Özellikle kadınlara düşkünlük insanlara çekici kılındı.*”³⁸ denilerek kadınlara düşkünlüğün insan nefsinin güçlü arzularından olduğu vurgulanmıştır. Kadın ve erkeğin birbirine karşı beslediği arzu ve his olağan bir durum olarak tanımlanmaktadır. İki cinsten her birinin öbürünün yanında rahat edip iç huzura kavuşması beraberinde dengeyi de getirmektedir. Kur'an, eşler arasındaki sevgi ve merhameti kendi cinsinden olan eşlerin bir arada yaşama şartına bağlamıştır. Elmalılı, tefsirinde insanın kendi özünden, cinsinden eşler yaratılmasının birtakım hikmetleri olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, cinsiyet yakınlaşmaya; ayrılık ise ürkmeye sebeptir. İnsanın, eşini başka tür varlıktan aramaya mecbur bırakılmasının beraberinde birtakım zorluklar getireceğini; eşlerin aynı cinsten olmasının ise eşler arasında kaynaşmaya, sevgiye ve muhabbete kapı aralayacağını ifade etmektedir.³⁹

Eşlerin aynı cinsten yaratılmış olması, birbirlerine psikolojik ve biyolojik yönden destek olmasına, ayrıca sağlıklı bir ailenin oluşturulmasına önemli katkı sunmaktadır. Nitekim Kur'an, insanların bir dişi ve erkekten yaratıldığını, birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları için kavim ve kabilelere ayrıldıklarını⁴⁰ haber vererek aile kurumunda erkek ve dişi-

Dünyası Yayınları, 2021), 9.

³⁵ Konuyla ilgili ayette insan şu şekilde tarif edilmektedir: “*Gerçekten biz âdemoğullarını şerefli kıldık, onlara karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar lütfettik, onları temiz ve hoş nimetlerle rızıklandırdık ve onları yarattığımız varlıkların birçoğundan üstün kıldık.*” (el-İsrâ 17/70).

³⁶ er-Rûm 30/21.

³⁷ Râzî, *Tefsirü'l-kebir*, 27/ 91.

³⁸ Âl-i İmrân 3/14.

³⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016), 6/454.

⁴⁰ el-Hucurât 49/13.

nin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Kadının aile ve sosyal hayattaki önemine vurgu yapan ayetlerin yanı sıra erkeklerin kadınlardan üstün olduğu meselesi de tarih boyunca devam edegelmiş bir konudur. Nitekim konunun diri kalmasını sağlayan ayetlerden biri şöyledir: “*Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hali beklerler, eğer Allah’a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal değildir. Kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak sahibidirler. Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır. Allah güçlüdür, Hâkim’dir.*”⁴¹ Ayetin sonunda erkeklerin kadınlardan bir derece üstün olduklarının ifade edilmesi müfessirler tarafından farklı yorumlanmış, böylece kadın erkek eşitliğinin var olup olmadığı konusu her daim tartışılmalıdır. İbn Acîbe, kadının ve erkeğin birbirleri üzerindeki haklarını sıraladıktan sonra bu hakların dini ölçülere göre belirlendiğini ifade eder. Ona göre bu haklar zarar vermeden, ifrat ve tefrite düşülmeden, aşırılığa kaçmadan ve ihmal edilmeden yerine getirilmelidir. Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece fazla hakları olduğunu ifade eden müellif, erkeklerin kadınların idarecileri olduğunu; mirasta, mal taksiminde ve birçok hususta daha fazla pay sahibi olduklarını, erkeklerin kadınlara göre üstün meziyetlerle yaratıldıklarını vurgular.⁴² Müellif, ayetin bâtinî tefsirinde manevi hali kuvvetli olan kimselerin nefse hâkim olma ve onda tasarruf etme yetkilerinin olduğunu, nefsin onların elinde teslim alınmış bir köle ve onların nefiste her istediklerini yapabilecekleri güce sahip olduklarını söyleyerek kadın imgesini nefis olarak yorumlamıştır.⁴³

İbn Acîbe, “*Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır. Allah’ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar...*”⁴⁴ ayetini zâhirî ve bâtinî yönden yorumlamıştır. İbn

⁴¹ el-Bakara 2/228.

⁴² İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medid*, 1/252.

⁴³ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medid*, 1/256.

⁴⁴ en-Nisâ 4/34.

Acîbe'nin değerlendirmelerine baktığımızda devleti idare edenlerin halk üzerinde kontrol yetkileri olması gibi erkeklerin de edep, infak ve farz ilimleri öğretme konusunda kadınlar üzerinde yetki ve söz sahibi olabilecekleri görüşünü savunduğunu görmekteyiz. Ona göre erkeklere bu yetki ve görevin verilmesinin iki sebebi vardır. Birincisi vehbidir yani Allah vergisidir. Diğeri ise kesbi olup kendi çalışmasıyla. Vehbi olan durum erkeklerin kadınlara göre daha üstün özelliklerle yaratılmasıdır. Bu üstünlükler kâmil akıl, güzel tedbir, amel ve ibadetlerde daha fazla kuvvet sahibi olmaktır. Nitekim peygamberlik, imamet (devlet başkanlığı),⁴⁵ aile fertleri üzerinde velilik, dinin alameti olan (ezan, hutbe ve ikamet gibi) işlerin icra edilmesi, ceza ve kısaslarda şahitlik, cihat ve Cuma namazı gibi işler özellikle erkeklere tahsis edilmiştir. Buna ilaveten asabelik, mirasta fazla pay alma ve boşamada müstakil hareket edebilme de erkeklere verilmiş özel durumlardır. Kesbi olan durum ise erkeklerin mallarından kadınlara harcama yapması, onlara mehir vermesi, nafaka ve giyim kuşam ihtiyaçlarını karşılamaları olduğunu ifade eder.⁴⁶

İbn Acîbe, ayeti bâtinî yönden de değerlendirmekte ancak konuyu erkek ve kadından uzak bir şekliyle değerlendirmeyi tercih etmektedir. Kadını nefis kavramıyla açıklayan müellif, ayete şöyle bir mana hamletmeyi yeğlemiştir: “Manevi hali kuvvetli kişiler, Allah'ın nefislerine karşı kendilerine verdiği üstün kuvvetle ve ona karşı uyguladıkları mücahede ve riyazet sebebiyle nefisleri üzerinde hâkimdirler. Onu hüküm ve egemenlikleri altına almışlardır. Onlar sürekli nefislerini kontrol eder ve onu her an suçlu görürler. Eğer nefis ıslah olur kendisinden istenen kulluk görevlerine boyun eğer Rabbine karşı vazifelerini hakkıyla yerine getirirse ona ikram ve güzellikle muamele edilir, ondan sıkı azap ve ceza kaldırılır. Şayet nefis azgınlaşıp başkaldırırsa istediği şeylerden mahrum bırakılır, uyku için yatağından uzaklaştırılır. Nitekim nefsin

⁴⁵ İmamet hususunda geniş bilgi için bk. Süleyman Çam - Muhammed Sefa Öngüç, “Mâtüridilikte İmamet/Devlet Başkanlığı Anlayışı (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevi ve Ebü'l-Muîn en-Neseî Örneği)”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2020), 641-669.

⁴⁶ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/498.

kötülükte ısrarı ve gafleti nispetinde de cezalandırılır.”⁴⁷ diyerek kadınlar ile ilgili ayeti nefis kavramıyla bağdaştırmakla zâhirî manadan tamamen uzaklaşmıştır.

1.3. Kadının Şahitliği

İslam hukuk doktrininde şahitliğin geçerli sayılması için kadın ve erkek arasında uygulamada cinsiyet ayrımı yapılmıştır. Zina, had ve kıyas gibi meselelerde kadının şahitliği kabul edilmezken; medeni hukuk davalarında ise iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk sayılmıştır. Bekâret, evlilik, doğum, hayız, süt emzirme, ru’yet gibi konularda da bir kadının şahitliği yeterli görülmüştür.⁴⁸ Kadının şahitliği ile ilgili konunun bu minvalde yorumlanmasına kapı aralayan ayetlerden biri şöyledir: “...*Erkeklerinizden iki şahit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden razı olacağımız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir. Şahitler çağırıldıklarında çekinmesinler. Borç büyük veya küçük olsun, onu süresiyle beraber yazmaya üşenmeyin; bu, Allah katında en doğru, şahitlik için en sağlam ve şüphelenmenizden en uzak olandır. Ancak aranızdaki alışveriş peşin olursa, onu yazmamamızda size bir sorumluluk yoktur. Alışveriş yaptığımızda şahit tutun. Kâtibe de şahide de zarar verilmesin; eğer zarar verirseniz, o zaman doğru yoldan çıkmış olursunuz. Allah’tan sakının, Allah size öğretiyor; Allah her şeyi bilir.*”⁴⁹ Taberî, şahitlikte iki kadının şart koşulmasını şöyle ifade etmektedir: “Onlardan birinin meseleyi toparlamaması halinde diğerinin ona hatırlatması sebebiyledir. Ya da onlardan birinin meseleyi toparlayamaması halinde biri onu takviye etmesi içindir.”⁵⁰ Râzî, İbn Kesîr gibi müfessirler ise iki kadının şahitliğinin bir erkeğe denk tutulmasını erkeğin üstünlüğüne bağlamaktadır.⁵¹ Çağdaş müfessirlerin çoğunluğuna göre ise vurgulanan hu-

⁴⁷ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 1/499.

⁴⁸ Hadi Sağlam, “Naslardaki Şahitlikle İlgili Düzenlemelerin İslâm Hukukuna Yansımaları Işığında Kadınların Şahitliğinin Değerlendirilmesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2008), 361.

⁴⁹ el-Bakara 2/282.

⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 6/66.

⁵¹ Bk. Râzî, *Tefsîrû’l-kebir*, 7/95; Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sâmi Muhammed b. Selâme (Beyrut: Dâru Taybe, 1999), 1/724.

sus erkeklerin kadınlardan üstün olmadığıdır. Onlara göre o dönemde kadın, ağırlıklı olarak ev işleriyle iştigal etmekte bu sebeple borçlarla ilgili konulara ilgi duymamaktaydı. Bu durum beraberinde unutkanlık getirmektedir.⁵² Dolayısıyla şahitlikte kadının erkekle bir tutulmaması üstünlük gibi sebeplerden kaynaklı olmayıp kadının toplumsal alan ve zeminde yeterince yer almamasıdır. Günümüzde kadının sosyal hayatta üstlendiği rol dikkate alındığında şahitlikte erkekle eş değer vaziyette olabileceği gibi görüşlere sahip olduklarını saptamak mümkündür.

İbn Acîbe ise iki kadının şahitliğinin bir erkeğe denk sayılmasını kadının unutkan yapısına bağlamakta, buna ilaveten kadının fitraten zayıf olduğunu söyleyerek kapalı bir ifadeyle erkeğin kadından üstün olduğuyla bağdaştırmaktadır. İbn Acîbe, “*Kadınlardan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınlara karşı aramızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınlara ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açmıyaya kadar evlerde hapsedin.*”⁵³ ayetinin tefsirinde birleşme halinde zina halini apaçık bir şekilde gören müminlerden adalet sahibi dört erkeğin şahitliğini isteyin diyerek şahitlik yapacak olanların kadın değil erkeklerden oluşması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁴ Müellifin bu değerlendirmesi gerçekleşen çirkin fiilin dört kadının şahitliğiyle ispatlanamayacağı görüşünü savunduğunu göstermektedir.

Ayeti bâtinî yönden de açıklayan İbn Acîbe, bir kulun nefsi, azgınlık edip günah işleri yapmak istediğinde kişinin kendisini günahlardan koruyan meleklerin bu işe şahit olduğunu düşünmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre kişi, eğer meleklerden hayâ edip günahı terk etmezse nefsinin açlık, yalnızlık ve sükût hapisanesinde hapsederek cezalandırılmalıdır. Bu, kendisinde bu şehvetlerin ölmesine kadar devam etmelidir.⁵⁵ İbn Acîbe, birçok yerde olduğu gibi burada da kadın imgesini nefis olarak yorumlamıştır. İnsanda birtakım nefsanî arzuların varlığı düşünüldüğünde İbn Acîbe'nin kadını “nefs” olarak yorumlaması doğru olsa da

⁵² Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrül-menâr* (Mısır: Dâru'l-Menâr, 1947), 3/125; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/85.

⁵³ en-Nisâ 4/15.

⁵⁴ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/478.

⁵⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/479.

eksik bir değerlendirme olarak görülebilir. Çünkü böyle yapmakla aynı duygu ve hatalara sahip erkeği ayrı tutmuş olmakta, kadının günaha meyleden, nefsanî arzulara yenik düşen bir obje olarak görülmesine sebep olmaktadır. İbn Acîbe, “*İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayrılın. İcinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun...*”⁵⁶ ayetinin tefsirinde de iki adil şahidin erkek olması gerektiğini vurgular. İbn Acîbe, âlimlerin çoğunluğuna göre kadınların nikâhta ve boşanmada şahitlik yapmalarının caiz olmadığını ifade eder.⁵⁷ Bütün bu değerlendirmeler müellifin, kadın ve erkeğin şahitlikte eşit olmadığı görüşüne sahip olduğunu hatta zina gibi çirkin fiilde kadınların şahitliklerinin tamamıyla kabul görmeyeceği görüşünü savunduğunu göstermektedir.

1.4. Kadının Mirası

Miras hukuku, geçmiş bir tarihe sahip konular arasında yer almaktadır. Toplumların miras taksimine yönelik yaklaşımları farklılık arz etmekte bu yaklaşım toplumsal yaşamın işleyişine göre şahısların lehinde veya aleyhinde olabilmektedir. Mesela Eski Roma ve Mısır gibi uygarlıklarda miras sadece erkeklerin hakkı olarak görülmekte böylece kadınlar mirastan mahrum bırakılmaktaydı.⁵⁸ Aynı şekilde cahiliye döneminde de miras hakkı sadece erkeklere tahsis edilmiş bu konuda kadına herhangi bir hak tanınmamıştır.⁵⁹

Miras hukuku İslam’ın ilk yıllarında cahiliye örf ve âdetlerine göre taksim edilirken sonraki dönemlerde bazı ilavelerle belli bir düzene konulmaya çalışılmıştır. Nihayet vahyin devam ettiği süreçte Nisâ suresinin inmesiyle son şeklini almıştır. Ancak âlimler bazı hususların muğlak kaldığını düşünerek bu konu üzerinde birtakım çalışmalar yapmış dolayısıyla bu yaklaşımları bazı görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Miras ile ilgili ayetlerin sebab-i nüzûlüne bakıl-

⁵⁶ et-Talâk 65/2.

⁵⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medid*, 1/5.

⁵⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 2/26-27.

⁵⁹ Kurtübî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/31.

dığında kadınların mirastan mahrum bırakılma sebebiyle nâzil olduğu ortaya çıkacaktır. Konuyla ilgili ayet şöyledir: “*Anne babamın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; anne babamın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır. Mirastan payı olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin. Allah size, çocuklarımız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer). Bütün bu paylar (ölenin) yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarımız ve oğullarımızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır (paylardır). Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığının dörtte biri onlarındır (zevcelerinizindir). Çocuğunuz varsa, bıraktığının sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah’tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halîmdir.”⁶⁰ İslam öncesi dönemde yaşayan Araplar, mirası savaşılabilecek vaziyette olan erkeklere veriyorlardı.⁶¹ Bu gelenek İslam’ın ilk yıllarında devam ettirilmek istenmiştir. Nitekim şair Hassân b. Sâbit’in kardeşi Abdurrahmân b. Sâbit, geride bir kadın ve beş kız çocuk bırakıp öldüğünde mirasçılarının malın tamamını almıştır. Bu durumdan hoşnut olmayan Ensardan bir kadın, konuyu Hz. Peygamber’e (s.a.v.) arz etmiş bunun üzerine Allah,*

⁶⁰ en-Nisâ 4/7-12.

⁶¹ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâturîdî, *Tevîlâtü Ehli’s-Sünne tefsîru’l-Mâturîdî*, thk. Mecdî Basellum (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005), 3/37.

ölmüş kimsenin geride bıraktıkları küçük, büyük ve kadın olduğuna bakılmaksızın tüm çocuklarına miras verilebileceğini haber veren mirasla ilgili ayeti indirmiştir.⁶² Böylece Tevrat'ta olduğu gibi miras ayetinin nüzül sebebi Kur'ân'da da kadınlar olmuştur.⁶³ Kadının mirastaki payı ile ilgili bazı meselelerde müfessirler arasında farklı görüşler ortaya çıkmış, böylece bu konuda farklı çalışmaların yapılmasına zemin hazırlanmıştır.⁶⁴

Hem zâhirî hem de bâtinî yorumlarıyla ön plana çıkan müfessir İbn Acîbe'nin bu konudaki değerlendirmelerine baktığımızda kadınların ayette yetimlerden sonra zikredilmelerini zayıflıkta yetimlerle ortak paydada buluşmalarına bağladığını görmekteyiz. Ayetin sebep-i nüzülünü ayrıntılı bir şekilde nakleden müellif, nâzil olan ayetle kadınların miras hukukunun korunduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Miras ayetini tasavvufî yönden yorumlayan İbn Acîbe'ye göre Allah, maddi mirastan kadınlara bir pay ayırdığı gibi manevi mirastan da onlara bir pay ayırmıştır. Bu manevi miras velinin gönlüne emanet edilen ilahi sırdır. Müellife göre bir kadın sırahlinin sohbetine katılırsa bu mirastan payını alır; çünkü terbiyesine girdiği kimse onun manevi babası olmaktadır. Bu manevi baba ise şeyhtir. Erkekler için şeyhlerinin miras bıraktığı velayet sırrından bir pay olduğu gibi aynı şekilde ezeli taksim ölçüsünde

⁶² Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 1/574.

⁶³ Tevrat'ta kadınların mirasıyla ilgili benzer nüzül sebebi şöyle geçmektedir: "Yûsuf oğlu Manaşşe'nin boylarından Manaşşe oğlu Makir oğlu Gilat oğlu Hefer oğlu Seloşhat'ın Mahla, Noa, Hogla, Milka, Tirsâ adındaki kızları, buluşma çadırının girişinde Mûsâ'nın, Kâhin Elazar'ın, önderlerin ve bütün topluluğun önüne gelip şöyle dediler: Babamız çölde öldü. Rabbe başkaldıran Korah'ın yandaşları arasında değildi. İşlemiş olduğu günahtan ötürü öldü. Oğulları olmadı. Erkek çocuğu olmadı diye babamızın adı kendi boyu arasından neden yok olsun? Babamızın kardeşleri arasında bize de mülk verin." Mûsâ onların davasını Rabbe götürdü. Rab Mûsâ'ya şöyle dedi: "Seloşhat'ın kızları doğru söylüyor. Onlara amcalarıyla birlikte miras olarak mülk verecek, babalarının mirasını onlara aktaracaksınız." İsraililere de ki: "Bir adam erkek çocuğu olmadan ölürse, mirasını kızına vereceksiniz. Kızı yoksa mirasını kardeşlerine, kardeşleri yoksa amcalarına vereceksiniz. Amcaları da yoksa mirasını bağlı olduğu boyda kendisine en yakın akrabasına vereceksiniz. Yakın mirası mülk edinsin. Mûsâ'ya verdiğim buyruk uyarınca, İsraililer için kesin bir kural olacak bu." Sayım, 36/1-12; Ayrıca bk. İbrahim Ömer Bikâî, *Nazmü'd-düer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 5/246-249.

⁶⁴ Farklı görüşlere sebebiyet veren miras konusu için babaları ölen ve başka kardeşleri olmayan iki kızın mirası ile ilgili görüşler için en-Nisâ 4/11 ayetinin tefsirine bakınız.

⁶⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/471.

kadınlar için de bir pay vardır. İbn Acîbe bu feyiz ve nurdan onlar için Allah'ın ilminde belirlenmiş bir pay olduğunu söyleyerek⁶⁶ bu konuda farklı bir yorumlamaya gitmiştir. Kanaatimizce burada en ilginç ve dikkat çekici olan kadının miras payını şeyhe bağlamasıdır. Onun, somut bir konuyu bâtinî bir manayla ilahi sır, şeyh, velayet sırrı, feyiz, nur gibi kavramlarla ifade etmesi garip bir yorumlama olarak görülmektedir. Diğer dikkat çekici değerlendirme ise İbn Acîbe'nin açıklamanın sonunda “Allah, Ahzâb suresi 35. ayette⁶⁷ kadınları erkeklerle aynı seviye ve sıfatlarla zikretmiştir. Kim bu sıfatlarda erkeklerle ortak olursa onların elde ettiği şeyleri kendisi de elde eder.”⁶⁸ diyerek kadınların da her konuda olduğu gibi miras konusunda da erkeklerle eş değer sayılabileceği imasını yapmaktadır. Onun bu görüşü dikkate değer olduğu gibi konuyla ilgili değerlendirmelerinden farklılık arz etmektedir.

1.5. Kadının Örtünmesi

İnsanlık tarihi kadar kadim bir geçmişe sahip kadının örtünmesi, gerek tarihi veriler gerekse kutsal kitaplar tarafından teyit edilmektedir.⁶⁹ Başörtüsü, tüm ilahi din mensupları tarafından benimsenmiş, İran, Bizans, Hint medeniyetleri gibi birçok yerde yaygın olarak kullanılmıştır. Nitekim kadının örtünmesi kadim bir gelenek olarak Sümer, Urartu ve Hitit uygarlıklarında köle ve hür kadını birbirinden ayıran sembol olarak kabul edilmiştir.⁷⁰ Batılı düşünce sisteminde kadın, kendisine yabancı olan erkeklerin yanında başını, boynunu, kısmen gerdanını, kollarını ve diz kapağı hizasından aşağıya kadar bacaklarını açmış, sayılan yerleri güzel göstermek üzere birtakım makyajlar uygulamıştır.⁷¹

⁶⁶ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/472.

⁶⁷ Ayet mealen şöyledir: “Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır” (el-Ahzâb 33/35).

⁶⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/475.

⁶⁹ Eyyüp Ay, “Örtünmenin Tarihsel Görünümleri ve Sembolik Anlamları”, *İslâmiyât Dergisi* 6/2 (2001), 11.

⁷⁰ Bedriye Yılmaz, *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2008), 225.

⁷¹ Hayreddin Karaman, “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, *İslâmi Araştırmalar* 5/4

İslam dininin temel kaynaklarında ise kadınların evlenmelerinde beis olmayan erkeklere karşı örtünmeleri, el yüz ve ayakları hariç bütün bedenlerini uygun bir kıyafetle kapatmaları, açıkta kalan yerler için de dikkat çekmemek için tedbir almalarını emretmektedir. Kur'an, örtünme konusunda daha önce Arap toplumunda olmayan bir uygulama getirmemiş, kadını dışarıdaki tehlikelerden koruyacak tedbirlerin hayata geçmesi için kurallar koymuştur. İslam, şehvî duyguların tahrik olmadığı, kan ve etten kaynaklanan dürtülerin galeyana gelmediği tertemiz bir toplum kurmayı hedeflemiştir. Çünkü sürekli baştan çıkarılma, tahrik edilme durumları ile karşı karşıya kalma; giderilmeyen, hiçbir durumda tatmin olmayan şehvî doyumsuzlukla sonuçlanmaktadır.⁷² Bütün bu olumsuzlukları bertaraf etme, hayata dokunma, yanlış inanç ve davranışları ortadan kaldırarak kadının iffetini koruma gayesiyle örtünme ile ilgili üç ayet nâzil olmuştur. Bu ayetlerden biri şöyledir: “Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”⁷³ Ayette tesettür farz kılınmış, kadınların zînet yerlerini mahremleri ve ayette belirtilen yakınları dışında kalan kimselerin yanında açmalarının haram kılındığı ifade edilmiştir. Sonra da boyunlarını, kulaklarını, saçlarının tamamını ve göğüslerini örtecek, tenin ve saçların rengini belli etmeyecek şekilde başörtülerini örtmeleri emredilmiştir.⁷⁴

(1991), 287.

⁷² Kutub, *Fi zilâli'l-Kur'an*, 10/424.

⁷³ en-Nûr 24/31.

⁷⁴ Râzî, *Tefsîrül-kebir*, 23/360; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu

İbn Acîbe, bütün konularda olduğu gibi örtünme sınırı ile ilgili de görüş belirtmektedir. İbn Acîbe, kadının ellerinin ve yüzünün avretten sayılmadığını ancak sadece fitne durumunda örtünmesi gerektiği görüşünü savunur. Ona göre salih bir insan, şehvet olmaksızın bir kadının yüzüne bakabilir. Nitekim kadınlara göre erkeğin avret yeri yüzü ve kolları hariç diğer yerleridir. Kadınların kadınlar için avret yerleri ise göbük ile diz kapağı arasındır. Buna göre bir kadının başka bir kadının yüzü ve elleri hariç vücudunun diğer yerlerine bakması helal değildir.⁷⁵ Müellif, bu açıklamalarıyla örtünmenin fikhî boyutuna değinmiş bazı mezhep imamlarının aksine kadının ellerini ve yüzünü avretten saymamıştır. Ayeti tasavvufî yönden de açıklayan İbn Acîbe'ye göre görülmesi hoş olmayan şeylere karşı gözü yummak kalbi Allah'a bağlamayıp zikirde toplamanın vesilelerinden ve iman terbiyesinin gereklerindedir. Abid ve zahidler gözlerini dünyanın süsünden; arifler ise masivâyı görmekten çekerler. Onlar sadece Allah'ın tecellilerini görürler.⁷⁶ İbn Acîbe'nin örtünme ayeti ile ilgili değerlendirmeleri zâhîrî manadan uzak olup tasavvufî kavram ve işaretlerden ibarettir. Örtünme ile ilgili diğer ayet ise şöyledir: “*Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.*”⁷⁷ İbn Acîbe, ayetin sebep-i nüzûlüne değinerek konuya açıklık getirmeye çalışır. Nitekim İslamiyet'in ilk günlerinde kadınlar cahiliye devrinde alıştıkları süsler içinde dışarı çıkar rahatça dolaşırlardı. Kadın normal giysisi ve başörtüsü içinde dışarı çıkardı. Hür kadınlarla cariyeleri birbirinden ayıracak bir kıyafet yoktu. Cariyeler geceleyin zaruri ihtiyaçlar için çıktıklarında bazı art niyetli kişiler tarafından rahatsız ediliyordu. Bunun üzerine cariyeler hür kadınlarla karışarak dışarı çıkıyordu. Ancak cariyeler olarak hür kadınların da rahatsız edildiği görüldü. Buna tedbir olarak hür kadınların üzerlerine çarşaf giyerek başlarıyla birlikte yüzlerinin de

Yayımları, 1989), 8/4209.

⁷⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/31.

⁷⁶ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/32.

⁷⁷ *el-Ahzâb* 33/59.

bir kısmını örterek bu şekilde çıkmaları nâzil olan ayetle emredildi.⁷⁸ İbn Acîbe, seçkin kimselerin hanımlarının kusur sayılan işlerden daha fazla sakınıp korunmaları gerektiğini, zaruri bir durum olmadıkça dışarı çıkmamaları, gerektiğinde ise tanınmayacak şekilde kalın bir elbise giyerek çıkmalarının daha iyi olacağı kanaatini taşımaktadır. Böylece bu kurala sadece seçkin kimselerin riayet etmeleri gerektiği görüşünü savunduğu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki âlimlerin ayetle ilgili temel değerlendirmeleri hür ve köle kadın arasındaki farklılıklar üzerine inşa edilmiştir. Onun bu değerlendirmesi konuyu farklı yorumladığını ortaya koymaktadır.

1.6. Kadının Hayız Hali

Hayız, kadınların âdetli iken akan kanlarının ismidir. Bu kan rahimden zaman zaman gelen kirlî, tabii bir salgı olup kişilere ve durumlara göre süresi değişmektedir. En azı üç, en çoğu on gün olarak kabul edilmektedir. Devam süresi ile ilgili mezhep imamları arasında görüş birliğinin olduğu söylenemez. İmam Şâfiî'ye göre en azı bir, en çoğu on beş gündür. İmam Malik ise en az ve en çok müddetin belirlenmesinin mümkün olmadığı kanaatine sahiptir.⁷⁹ Kadınların özel durumuyla ilgili olarak Kur'ân şu bilgiyi vermektedir: “*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.*”⁸⁰ Ayet, ay halinde kadınlardan uzak durmanın farz olduğunu göstermektedir. Âlimler, bu durumdaki bir kadından ne şekilde uzak durulması gerektiği konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bu görüşler, kadının vücudundan tümüyle uzak durmak, eziyete sebep olan kanın çıktığı yerden uzak durmak, göbük ile diz kapığı arasındaki bölgeden uzak durmak şeklindedir.⁸¹ Ancak Hz. Âişe'den nakledilen “*Bizden herhangi birimiz ay hali oldu mu*

⁷⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medid*, 4/461.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, 1/157.

⁸⁰ el-Bakara 2/222.

⁸¹ Zuhaylî, *Tefsîru'l-münîr*, 1/560-564.

Resulullah (s.a) ona peştamalını bağlamasını emrederdi. Daha sonra tenini onun tenine değdirirdi."⁸² ifadesi bu durumdaki bir kadına sadece göbük ile diz kapağı arasındaki bölgeye yaklaşmanın yasak olduğunu göstermektedir.

Kadın-erkek ilişkisi içinde cinsel ilişki amaç değil, araçtır. Hayatın doğal akışı içinde daha etkili yeri olan bir amacı gerçekleştirmenin aracıdır. Bu amaç çoğalmak, hayatın sürekliliğini sağlamak, sonuçta bunların tümünü Allah'a bağlamaktır.⁸³ Hayız döneminde kadına yaklaşmak haram olduğu gibi böyle bir yönelim tıbben de birtakım sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Kadının aybaşı halinde eşiyile birlikteliği yasaklanmış olmakla birlikte diğer ibadetleri yapması da yasaklanmıştır. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu hayızlı kadınlara yasak olan ibadetleri; namaz kılmamaları, oruç tutmamaları, tavaf yapmamaları, Kur'an okumamaları ve Kur'an'a el sürmemeleri şeklinde belirlemiştir.⁸⁴

İbn Acibe, hayız halinin kokusu itibarıyla uzak durulacak bir durum olduğunu ifade eder. Ona göre yüksek himmet sahibi bir kimse bu durumda hanımına yaklaşmamalıdır. İbn Acibe konunun daha net anlaşılması için Beydâvî'den ayetin sebep-i nüzûlü ile ilgili nakilde bulunur. Cahiliye döneminde erkekler Yahudi ve Mecusilerin yaptığı gibi hayız halindeki kadınlarla aynı evde oturmaz, onlarla birlikte yemek yemezlerdi. Bu durum sahâbeden Ebu'd-Dahdah'ın bir grup insan içinde Hz. Peygamber'e sormasına kadar devam etti. Nitekim bu soru üzerine bu ayet nâzil oldu.⁸⁵

İbn Acibe, ayeti tasavvufî yönden de açıklama cihetine gider. O, ayeti zâhirî manadan uzak bir şekliyle yorumlamayı tercih ederek konudan uzak bir mana vermektedir. "Ey arif, sana nefsin gafletle içinde düştüğü manevî cünüplük halinden ve dünya sevgisiyle bulaştığı manevî kirlikten sorulunca de ki: 'O bir eziyettir; yani necis ve pisliktir.

⁸² Buhârî, "Hayız", 5 (No. 3797).

⁸³ Kutub, *Fi zilâli'l-Kur'an*, 1/490.

⁸⁴ Bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/396; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405), 2/25; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1/585; Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985), 1/143-146.

⁸⁵ İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/252.

Kim bu halindeki bir nefse yaklaşırsa nefis ona pislüğünü bulaştırır. Öyleyse bu haldeki nefse yaklaşmak ve kendisiyle beraber olmak helal değildir. Bu yasak nefis uyanıklık halini elde edip gaflet cünüplüğünden dünyaya karşı zühd sahibi olarak ve ondan himmetini çekerek dünyaya muhabbetinin pislüğünden temizleninceye kadar devam eder. Nefis bunlardan temizlenince ona yavaş ve onu Allah'ın emrettiği gibi Mevlâ'sının huzuruna döndür. Şüphesiz Allah, tevbe edip temizlenenleri sever. Bu halde nefis tevbe etmiş ve Allah'a dönmüş olur. Allah temizlenenleri de sever. Nefis gaflet cünüplüğünden temizlenmiş azim ve arzusunu çekerek dünya necasetinden kurtulmuş olunca senin için kulluk görevlerini ekip yeşerteceğin bir toprağa dönüşür, Rububiyyetinin azametini müşahede tohumunu ekeceğin verimli bir arazi olur.”⁸⁶ diyerek kadına ait hayız halini arif, nefis, manevi cünüplük, manevi kirlilik gibi kavramlarla ifade etmiştir. Hayız halindeki süreyi de tasavvufî yönden yorumlayan müellif, bu süreyi uyanıklık hali ile gaflet cünüplüğünden arınma şeklinde yorumlamıştır.⁸⁷ İbn Acîbe'nin kadınların ay halini haber veren bir ayeti bu minvalde yorumlaması farklı bir metoda başvurduğunu göstermektedir. Bu uygulamayı tefsirinin birçok yerinde kullanması kabul görse de ahkâm ile ilgili bir ayeti bâtınî yönden değerlendirmesini sağlıklı bir yorumlama yöntemi olarak görmemiz mümkün görünmemektedir.

1.7. Kadının Boşanması

Boşanma eşler arasında cereyan eden geçimsizliğin telafi edilememesi durumunda daha vahim sonuçların engellenmesi için Allah tarafından belli şartlar çerçevesinde meşru kılınan bir durumdur.⁸⁸ Kur'ân, kadının mağduriyetini önlemek için boşama hukukunu tanzim etmiş, bu süreçte kendisine birtakım haklar vermiştir. Boşanma hukuku ile ilgili ayetler şöyledir: “*Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almamız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın*

⁸⁶ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medid*, 1/253.

⁸⁷ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medid*, 1/253.

⁸⁸ Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı*, 1/185.

sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna...”, “Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, (her iki taraf da) Allah’ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.”, “Kadınları boşadığımız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur.”, “Kadınları boşadığımız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın.”⁸⁹ İslam’ın ilk yıllarında, bir kişi iddet içinde olmak şartıyla eşini yüz kere de boşamış olsa onu geri alma hakkına sahipti. Ancak bu uygulama kadınlara zarar vermekte ve kocanın eşini bu konuda tehdit etmesine zemin hazırlamaktaydı. Nazil olan bu ayetlerle İslam’ın başlangıcındaki bu uygulama kaldırılmış ve böylece boşama üç defaya hasredilmiştir. İslam, erkeğin aynı kadına dönmesine bir ve iki talâkta müsaade etmiş, üçüncüsünde ise dönüşü olmayan bir boşamayla konuyu sonuca bağlamıştır.⁹⁰

İbn Acîbe ayetlerin fikhî boyutuna değinmeden yüzeysel bir şekilde boşamanın iki veya üç defa şeklinde gerçekleşebileceğini ifade eder. Müellif, ayetleri tasavvufî yönden ele almayı tercih eder ve ayetlere zâhirî manadan uzak bir anlam verir. Ona göre mürid, dünyayı boşayıp yani sevgisini kalbinden çıkarıp sonra tekrar dönse, sonra tevbe edip tekrar Allah’a yönelse, sonra tekrar dünyaya dönse, ikinci defa tevbe edip tekrar Allah’a yönelse, bu ikinci boşamadan sonra tekrar dünyaya dönerse artık bu müridin felah bulması imkânsızdır. Müridin bundan sonra ya dünyayı iyilikle elde tutup onunla muhtaç olanlara ikramda

⁸⁹ el-Bakara 2/232.

⁹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/538; Râzî, *Tefsîrü’l-kebir*, 6/442; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-muhît* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1420), 2/463; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî (Meâlimü’t-tenzîl)*, nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr (Beyrut: Dârü’l-Ma’rîfe, 1995), 1/269; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/610; Saffet Köse, “Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?”, *Mehir Dergisi* 1/1 (1997), 57-60.

bulunması ya da onu iyilikle elinden çıkarması gerektiğini söylemektedir. İbn Acîbe'ye göre mürid dünyayı üçüncü defa boşarsa ona bir daha dönmesi helal olmaz. Mürid fena ve beka makamlarında karar kılınca Allah sevgisi ile zenginleşip dünyayı gönlünden çıkardığı için bundan sonra dünyaya dönebilecektir.⁹¹ İbn Acîbe, boşanma hukuku ile ilgili ayetleri bağlamından koparmayı yeğlemiş, boşama eylemini mürid, boşamaya maruz kalan kadını ise dünya olarak yorumlamıştır. Boşama ile ilgili ayetleri bu minvalde yorumlaması doğrusu zorlama bir tevil olarak değerlendirilebilir niteliktedir.

Sonuç

Tarihi süreç içerisinde birçok haksız muamele ve saldırıya maruz kalan kadın, İslam'ın zuhuruyla beraber hak ettiği yeri elde etmiş, sosyal hayatta birçok rol ve görev üstlenmiştir. Kadınların erkeklerden farklı fizyolojik yapıda olmaları onlardan daha az hak ve yükümlülüklerle sahip oldukları anlamına gelemmez. Nitekim Kur'an, Allah katındaki üstünlüğü cinsiyet farklılığı yönünden değerlendirmemekte bunun takvayla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Kadın erkeğin bir cüzü, erkek de kadının bir cüzüdür. Birbirlerinin örtüsü olarak kabul edilen kadın ve erkek Allah tarafından yaratılmış eşit kullardır. Erkeklerde olmayan birtakım özellikler kadınlarda olmayabilmekte aynı şekilde kadınlarda bulunan fitrî özellikler erkeklerde de olmamaktadır. Kadınlarla ilgili bazı konular onların yapısıyla alakalı olabilmektedir. Hal böyle olunca kadının yaratılışı, şahitliği, eşitliği, ibadeti, örtünmesi, boşanması gibi hususlar ona münhasır kurallarla gerçekleşebilmektedir. Kadının erkeklerden farklı bir yapıda olması onunla ilgili ayetlerin etraflıca araştırılmasını elzem kılmış, her fırka veya müfessir bu konudaki kanaatini ortaya koymuştur. Kadınlarla ilgili ayetleri farklı bir minvalden ele alan müfessirlerden biri de İbn Acîbe'dir. Müellif, eserini rivayet, dirayet ve işârî yöntemle kaleme almıştır. Kadınlarla ilgili ayetleri önce zâhirî yönden değerlendirme cihetine gitmiş daha sonra ayetleri bâtinî yönden açıklamıştır. Onun, ayetleri fikhî yönden değerlendirmesi tef-

⁹¹ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/258.

sir literatürüne uygun olup bu konudaki değerlendirmeleri farklılık arz etmemektedir. Ayetleri bâtinî yönden ele alarak diğer müfessirlerden farklı bir yorumlama yöntemini tercih eden İbn Acîbe, Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını, Âdem'in Havvâ'yla sükûn bulduğunu ancak bu durumun kendisini gaflete sürüklediğini ifade etmektedir. Çalışmamızda İbn Acîbe'nin kadını ve kadınlarla ilgili konuları bazı bâtinî kavramlarla açıkladığına müşahede ettik. İbn Acîbe, bazı yerlerde, kadını nefis, şeyh, ilahi sır, velayet, feyiz, nur, abid, zahid, arif, manevi cünüplük, dünya sevgisi, manevi kirlilik, mürid, dünya sevgisi gibi kavramlarla açıklamayı yeğlemiştir. Onun bu yaklaşımı genellikle ayeti zâhirî manasından uzaklaştırmış zorlama bir tevile sevk etmiştir. Ahkâm ile ilgili ayetlere bâtinî manaların hamledilmesinin ise birçok fikhî soruna sebebiyet vereceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akpınar, Ali. "İşârî Tefsir ve Kuşeyrî'nin Besmele Tefsiri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002), 53-92.
- Aktaş, Emel. "Cahiliyede ve İslâm'da Kadının Durumu". *Mehir Dergisi* 2/1 (1998), 116-120.
- Ay, Eyyüp. "Örtünmenin Tarihsel Görünümleri ve Sembolik Anlamları". *İslâmiyat Dergisi* 6/2 (2001), 11-18.
- Bayru, Esin Çelebi. "Mevlânâ ve İnsan". *Tarihte Kadına Bakış ve Mevlevilikte Kadın*. ed. Mehmet Şeker vd. 91-95. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Bikâî, İbrahim Ömer. *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1434/2013.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405.
- Çam, Süleyman - Öngüç Muhammed Sefa. "Mâtürîdilikte İmamet/Devlet Başkanlığı Anlayışı (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevi ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî Örneği)". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2020), 641-669.

- Derveze, İzzet. *et-Tefsîrül'-hadîs tertîbü's-süver hasebe'n-nüzûl*. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Dede, Mehmet Fatih. *Abdülhâdî el-Araşkî'nin "Tefsîru Sûreti Lokmân" Adlı Eseri Bağlamında Tefsir İlminin Temel Kaynakları Olarak Kur'an ve Hadis*. İstanbul: Sonçağ Yayınları, 2021.
- Dede, Mehmet Fatih. *Nî'metullah b. Mahmûd en-Nahcuvânî ve Asr Sûresi Bağlamında Tefsirinin İşârî Yönü*. İstanbul: Hiper Yayınları, 2021.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî (Me'âlimü't-tenzîl)*. nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995.
- el-Endelüsî, Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995.
- er-Râzî, Fahreddin. *Tefsîrül'-kebîr (Mefâtihu'l-gayb)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2007.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996.
- Gördük, Yunus Emre. "İşârî Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtınî Yorumdan Farkı". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 10-47.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Mehdî el-Hasanî el-Fâsî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân. Kâhire: y.y., 1997.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi Muhammed b. Selâme. Beyrut: Dâru Taybe, 1999.
- Kaplan, Abdurrahim. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre İnsan Aldatan Duygu ve Davranışlar*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.

- Karakaş, Vehbi. “Alûsi'nin Rûhu'l-Meânî'sinde İşârî Tefsir”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2013), 173-188.
- Karaman, Hayreddin. “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”. *İslâmî Araştırmalar* 5/4 (1991), 271-278.
- Kurân Yolu Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Kılıç, Sadık. “Kadın Erkeğin Kaburga kemiğine indirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir!..”. *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 1-20.
- Köse, Saffet. “Aynı Anda Üç Boşama Geçerli midir?”. *Mehir Dergisi* 1/1 (1997), 57-60.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. çev. İ. Hakkı Şengüler - M. Emin Saraç - Bekir Karlığa. İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.
- Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Tevilâtü Ehli's-Sünne tefsîru'l-Mâturîdî*. thk. Mecdî Basellum. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l-menâr*. Mısır: Dârü'l-Menâr, 1947.
- Oral, Murat. “Selefin ve Halefin Tevil Yaklaşımları ve Bunun Tefsire Yansımaları”. *Antakiyat* 5/1 (Haziran 2022), 25-53.
- Sağlam, Hadi. “Naslardaki Şahitlikle İlgili Düzenlemelerin İslâm Hukukuna Yansımaları Işığında Kadınların Şahitliğinin Değerlendirilmesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2008), 359-402.
- Savaş, Rıza. *Hız Muhammed Devrinde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1991.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Celal. *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1989.
- Yıldız, Mustafa. “Tâhir b. Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsirinde Klasik İsrâiliyata Yaklaşımlar”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 50.
- Yıldız, Mustafa. “Tefsir Müktesebatında Kültürel Dokunun Yorumuna Etkisi”. *Teoloji ve Antropoloji Perspektifinden Din ve Kültür İlişkisi -II-*. ed. Abdulvasıf Eraslan-İsmet Tunç. 81-123. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2022.

Yılmaz, Bedriye. *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Tefsîru'l-keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1408.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *Tefsîru'l-münîr*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1418.

Summary

Man, who was created for the purpose of serving Allah, was not left unattended, but he was given some responsibilities. The Qur'ân, which is a continuation of the tradition of revelation from its revelation to the present, has been tried to be understood and explained in every period. The Qur'ân, which was sent down by Allah to be understood and acted upon, was first interpreted by the Prophet (pbuh), and then by the Companions, Tâbiîn and other scholars, this activity was continued with different approaches and methods depending on the conditions of the period and the developments, and it was translated into many different languages. According to the divine religions, family is first built by Prophet Adam and his wife Eve. In the following periods, with the increase of their children, the family institution expanded and divided into various branches. The woman, who played an important role in the establishment of the family institution, has been the subject of research in every period of history, and volumes of books have been written about her. Throughout history, women's status and importance in the family and social sphere have been ignored many times and they have been exposed to humiliating behaviors. The woman was seen as an evil creature in Indian thought and was deprived of all rights. In ancient Israeli thought, men prayed every morning as "Praise be to you, our eternal God, for not creating us women." Once upon a time in ancient China, the woman was called by the number 1, 2, 3, which was not given a name. In the age of ignorance, girls were buried alive, and no value was given to them. Giving birth to a daughter was seen as an embarrassment for the mother and a reason for escaping from the society for the father. With the religion of Islam, this brutality against

women came to an end, the status and duty that should be given to women: “O people! Indeed, We created you from a male and a female. And we have divided you into tribes and tribes so that you may meet each other. Surely, the most valuable of you with Allah is the one who fears Him the most. Surely, Allah is All-Knowing, All-Aware” (Hujurat 49/13). Thus, as a human being, the woman was informed that she would be responsible for every good and bad behavior she would do. Islam has given special importance to women, has taken the necessary measures for their status, rights and responsibilities in the social field, as a matter of fact, it has secured them with the Qur’ān and the Sunnah. With the emergence of tafsīr schools, the way of interpretation has changed, so each school/sect has adapted the interpretation to its own thought and has gone to the explanation. One of these sects is the representatives of the ishārī tafsīr school, which is based on the definition of tawīl, and tafsīr made by the judgment of the meanings that do not come to mind at first but arise from a hidden sign of the verse through contemplation. When we look at the history of tafsīr, we can say that one of the most striking schools of tafsīr is the ishārī tafsīr school, which is also the subject of conflicts. The main idea that makes the ishārī tafsīr movement different is that it would not be right to limit the verses with their apparent meaning. One of those who have this idea and apply it in his tafsīr is Ibn ‘Ajība. The main objective of our study is the ishārī meanings attributed to the verses about women in the work called *al-Baḥr al-madīd fi tafsīr al-Qur’ān-al-majīd* and the approach to these verses. Some issues related to women may be related to their structure. As such, issues such as the creation of women, their testimony, equality, worship, veiling and divorce can be realized with rules exclusive to them. The fact that women have a different structure from men has made it essential to thoroughly research the verses about them, and every sect or commentator has expressed their opinion on this issue. One of the commentators who dealt with the verses about women in a different way is Ibn ‘Ajība. The author wrote his work with the narration/wisdom and ishārī method. He first tried to evaluate the verses

about women from the outward aspect, and then he explained the verses from the esoteric aspect. The evaluation of the verses in terms of fiqh is in accordance with the exegesis literature, and their evaluations on this subject do not differ. Ibn 'Ajība, who prefers a different interpretation method from other commentators by considering the verses from the esoteric side, He states that Adam was created from a rib bone and that Adam found peace with Eve, but this situation led him to heedlessness. In some places, Ibn 'Ajība preferred to explain women with concepts such as self, sheikh, divine secret, guardianship, fawīd, light, 'ābid, ascetic, 'ārīf, spiritual juncture, worldly love, spiritual pollution, disciple, worldly love. This approach of his has generally led the verse away from its literal meaning to a forced interpretation.